

Tudor TEOTEOI, *Byzantina et Daco-Romana. Studii de istorie și civilizație bizantină și românească medievală*, București, Edit. Omonia, 2008, 422 p.

Volumul cuprinde 24 de studii dedicate istoriei și civilizației bizantine și românești medievale, dispuse pe doua secțiuni, *Byzantina* și *Daco-Romana*, fiind precedate de un *Cuvânt înainte*, în care se dau cititorilor informații în legătură cu structura volumului, criteriile ce au stat la baza grupării studiilor și temele abordate de acestea.

Ceea ce se remarcă de la început este coeziunea lucrării, în sensul că sunt urmărite, atât în lumea bizantină, cât și în cea românească a Evului Mediu probleme similare de istorie politică, instituțională, bisericească ori culturală. Acest mod de cercetare, care implică stabilirea unor legături între cele două spații, a unor conexiuni între evenimente sau instituții, permite dobândirea unei viziuni de ansamblu asupra sud-estului european și a unei cât mai corecte înțelegeri a temelor abordate, ferind cititorul de furnizarea unor concluzii fragmentate și de carențele pe care acestea din urmă le au. În același timp însă metoda de investigație aleasă de T. Teoteoi nu este ușoară sau la îndemâna tuturor, căci nici nu se poate concepe o înțelegere a istoriei și civilizației bizantine fără o profundă cunoaștere a limbii grecești medievale. În acest context, amintim, dacă mai este nevoie, ca autorul operei de față este totodată și coautor al celui de-al patrulea volum al culegerii de izvoare *Fontes Historiae Daco-Romanae*¹, în care domnia sa a tradus pasaje semnificative ale cronicarilor bizantini referitoare la spațiul românesc; de asemenea, T. Teoteoi a participat la publicarea celui de-al treilea volum al catalogului de manuscrise grecești din Biblioteca Academiei Române². Cu alte cuvinte, autorul studiilor de față este în același timp unul dintre traducătorii principalelor culegeri de scrieri bizantine ce au în vedere spațiul românesc și care facilitează istoricilor necunoscători ai limbii grecești accesul la aceste surse.

Între temele avute în vedere în studiile de față reținem dreptul de preempțiune, la care fac referire numeroase zapise și hrisoave și care a reglementat, într-o bună măsură, raporturile dintre membrii comunităților sătęști românești. La finalul unei anchete cu exemplificări de situații și similitudini cu lumea bizantină, autorul conchide că preempțiunea se aplica atât proprietăților devălmășe, cât și celor moștenite pe cale patrimonială. Cercetarea întreprinsă pentru spațiul românesc a fost precedată de una similară asupra dreptului de protimisis în lumea bizantină, unde se observă o aplicare a lui întâi la proprietatea de obște și ulterior și la cea privată. Remarcăm în acest caz concret, legat de studierea dreptului de precumpărare sau cumpărare preferențială, cât de utilă este pentru cititor precedarea articolului despre spațiul românesc de cea incursiune în dreptul bizantin, realizată în cadrul unui studiu anterior asupra instituției similare din Bizanț.

Un alt subiect are în vedere genuri ale istoriografiei medievale românești și bizantine, urmărindu-se totodată și influența acesteia din urmă asupra celei din spațiul românesc. În acest sens, un articol se oprește chiar asupra tradiției bizantine la cronicarii români, iar similitudinile sunt căutate în elemente ce țin de forma de prezentare a scrierilor, de anumite formule stereotipe, acei topoi bizantini, în stilul autorilor de prezentare a evenimentelor ori în modalitatea de exprimare a anilor. Alte studii sunt dedicate moștenirilor bizantine în spațiul românesc, vizibile și la nivelul relațiilor dintre Stat și Biserică, în cultul sfinților sau în creația hagiografică. Există, de asemenea, câteva studii de detaliu, care își propun identificarea unor toponime menționate în surse,

¹ *Fontes Historiae Daco-Romania*, vol. IV, publicat de H. Mihăescu, R. Lăzăreanu, N. Ș. Tanașoca, T. Teoteoi, București, 1982, 583 p.

² M. Caratașu, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, vol. III, ediție îngrijită de Emanuela Popescu-Mihuț și T. Teoteoi, București, 2004, 427 p.

cum este cazul cu acel Ascalon, care apare în *Viața Sfântului Nifon* și care este de fapt portul Aulon din Albania, menționat în diverse hărți maritime italiene ca Avelona, Valona, dar care este pomenit și în surse bizantine.

Temele prezentate sunt bazate pe o minuțioasă studiere nu doar a izvoarelor, ci și a conceptelor, a termenilor. Cuvintele cheie care denumesc instituții sau apar ca apelative ale acestora sunt cu atenție cercetate, pornindu-se de la etimologia lor și urmărindu-se eventualele modificări de sens în limbile care le împrumută. De pildă, pentru o corectă înțelegere a dreptului de preempțiune, s-a pornit, atât în cazul istoriei bizantine, cât și a celei românești, de la explicarea noțiunii, care a necesitat o stabilire a etimologiei din limba greacă și a găsirii omonimului în limba latină. Acest pas fiind făcut, s-a purces apoi la consultarea unor culegeri de legi sau a altor tipuri de documente, novele imperiale ori hrisoave, urmărindu-se de la caz la caz sensurile. Prin urmare, concluziile au fost trase printr-o cercetare interdisciplinară, care a îmbinat istoria politică și socială cu istoria dreptului și cu filologia și care a pornit de la surse primare, ca novelele emise de împăratul Roman I Lecapenos ori *Hexabiblos*-ul lui Harmenopoulos din veacul al XIV-lea, dar a avut în vedere și scrierile unor cercetători renumiți în domeniu, precum G. Ostrogorsky, Val. Al. Gerogescu sau V. Hanga.

Câteva studii sunt dedicate vieții bisericești. În aceeași manieră științifică, de coroborare a surselor și de analiză a terminologiei, este studiat, de exemplu, calificativul de mamă a tuturor bisericilor, atribuit mitropoliei din Târgoviște, într-un hrisov de la Matei Basarab. Moștenirea bizantină în lumea românească apare, însă, mai clar în cazul lucrărilor hagiografice și al cultului sfinților, subiecte analizate în acest volum într-un studiu aparte, ce surprinde rolul sfinților militari, de pildă, în istoria bizantinilor și a românilor în contextul situației politice medievale. Istoria bisericească nu este studiată numai la nivelul legăturilor stabilite cu Patriarhia Ecumenică, la nivel instituțional și canonic, deci, ori prin diferiți prelați greci care au venit în țările române, ci este privită și din interiorul ei, prin cultul sfinților sau prin observarea unor aspecte ale vieții monahale, așa cum se desprind ele din anumite scrieri ale vremii. De pildă, autorul s-a aplecat și asupra unor aspecte care de obicei trec neobservate de istorici și care pot fi eventual sesizate de teologi. Ne referim la analiza unor tipice mănăstirești pentru a surprinde munca manuală făcută de călugări, cu rolul ei în sporirea vieții duhovnicești în primul rând și ca o modalitate de combatere a akediei.

În câteva cazuri, pentru a sublinia unele aspecte, autorul a dat în anexe, la finalul articolelor, fragmente semnificative, întinse pe mai multe pagini, din izvoare grecești. Ne referim aici, de pildă, la o *Cronică Scurtă* păstrată într-un manuscris din secolul al XVIII-lea, prezentată cititorilor în limba greacă, urmată de traducerea românească și inclusă într-un studiu în care se comentează caracteristicile acestui gen al istoriografiei bizantine. În acest context, subliniem în primul rând maniera academică de prezentare a textului, cu respectarea regulilor de editare a izvoarelor. În plus, remarcăm încă o dată capacitatea autorului de a citi manuscrise, care implică, așa cum se știe, dincolo de traducerea textului grecesc, și transcrierea lui, iar această etapă poate avea în unele cazuri un grad mare de dificultate.

La finalul volumului găsim un indice general, care aduce o mărturie în plus asupra profesionalismului cu care a fost realizată lucrarea de față.

În concluzie, valoarea volumului este dată atât din conținutul informațional al studiilor, alcătuite în primul rând pe baza studierii surselor istorice, printr-o metodă comparativă și o cercetarea interdisciplinară, cât și prin maniera de prezentare a materialelor. Căci, au fost cuprinse întâi studiile dedicate spațiului bizantin și apoi a fost analizată moștenirea bizantină în țările române, sesizabilă la nivel instituțional ori cultural. Remarcăm, de asemenea, și valoarea lucrărilor citate de autor, ca parte bibliografică, cât și respectul față de cititor, manifestat prin întocmirea indicelui, a listei de abrevieri, dar și a rezumatelor textelor românești într-o limbă de circulație.